

Світлана Георгіївна Долженко,
здобувач лабораторії загальної педагогіки
та історії педагогіки Інституту педагогіки
НАПН України, учитель хімії,
м. Київ

УДК 37.035.3

ВАСИЛЬ СУХОМЛИНСЬКИЙ ПРО ШЛЯХИ ПОДОЛАННЯ НЕУСПІШНОСТІ

Проаналізовано праці видатного українського педагога В. Сухомлинського з проблеми шкільної неспішності. У цих працях виокремлено педагогічні, соціальні та психологічні причини неспішності дітей молодшого шкільного віку. Описано особливості розвитку пізнавальної, мотиваційної, емоційної сфери в учнів, які мають труднощі в навчанні. Висвітлено підходи до подолання шкільної неспішності в дослідженнях В. Сухомлинського. Висвітлено складові процесу уміння вчитися, яке педагог вважав ключовим у подоланні цього явища.

Ключові слова: В. Сухомлинський, початкова школа, труднощі в навчанні, неспішність, уміння вчитися, індивідуальний підхід, корекційно-розвивальна робота, полікаузальна зумовленість шкільної неспішності.

Наукові праці видатного українського мислителя та вчителя В. Сухомлинського, створені в непростих умовах повоєнних радянських часів, увійшли до скарбниці світової педагогічної думки. Педагогічна система В. Сухомлинського, що увібрала ідеї Г. Сковороди та К. Ушинського, дотепер чинить суттєвий вплив на процес освіти та виховання учнівської молоді. У своїх працях В. Сухомлинський зміг досягти рівня світової філософської та педагогічної думки і створити якісно нову навчально-виховну систему. Головним її завданням проголошено розвиток особистості дитини через усвідомлення нею самотності, самоцінності шляхом самопізнання та самовиховання.

У контексті радянської педагогіки, яка перебувала під впливом ідеології тоталітаризму, інтереси особистості мали підпорядковуватися потребам колективу та суспільства. Так, В. Сухомлинський стає новатором і пропонує якісно новий підхід, спрямований на розвиток дитиною всіх граней власної особистості. У нонконформістській системі В. Сухомлинського дитина має значну автономію. У творчості вченого домінує філософія суб'єкт-суб'єктної взаємодії. Ці риси творчості В. Сухомлинського зумовлюють те, що вже після здобуття Україною незалежності спадщина педагога продовжує відігравати роль підґрунтя в контексті питання активного педагогічного пошуку. Думки та відкриття педагога залишаються актуальними в педагогічному дискурсі. Запропонована В. Сухомлинським концепція освіти, заснована на особистісно-розвивальному підході, спрямованому на об'єктивні, не пов'язані

з радянською ідеологією закони і закономірності взаємодії вчителя та учня, продовжує цікавити сучасних педагогів [1].

Одне з визначних місць у творчій спадщині педагога посідає проблема подолання неспішності учнів. У працях вченого не лише визначено зміст поняття «неспішність», а й подано численні поради та коментарі щодо діяльності з «важкими» учнями. Показово, що В. Сухомлинський називав цю проблему «одним із «найміцніших горішків» нашої педагогічної творчості». Явище шкільної неспішності є поширеним і в сучасній школі, а тому вивчення його причин та способів запобігання відставання дітей шкільного віку досі постає актуальним.

Метою нашої статті є аналізування й узагальнення поглядів В. Сухомлинського щодо причин шкільної неспішності та способів її подолання. Різними аспектами педагогічної теорії та практики В. Сухомлинського присвячено ґрунтовні дослідження І. Бега, Н. Гупана, Н. Дічек, І. Зязюна, В. Кузя, Л. Пироженко, О. Савченко, М. Сметанського, В. Сухомлинської, В. Федяєвої та ін.

Підходи педагога щодо подолання шкільної неспішності стали предметом розгляду сучасних дослідників. Необхідно виокремити історико-педагогічні праці Л. Березівської та Л. Пироженко, а також методичну статтю Я. Кодлюк.

У праці Л. Березівської розглянуто питання ставлення до дітей зі зниженою здатністю до навчання у творчій спадщині В. Сухомлинського. Дослідниця приділяє особливу увагу осмисленню педагогом

поняття «індивідуальний підхід» та формуванню толерантного ставлення до дітей, які не встигають у навчанні [2].

Так, Л. Пироженко аналізує як саме цілісну педагогічну систему В. Сухомлинського втілювали в навчально-виховному процесі Павлівської середньої школи. Дослідниця вивчає освітнє середовище школи як компонент змісту освіти дітей зі зниженою здатністю до навчання [3].

Натомість Я. Кодлюк описує підходи видатного педагога щодо трактування сутності поняття «вміння вчитися», його структурних компонентів (умінь спостерігати, читати, писати, думати, висловлюватися) та способів формування [4].

У вказаних працях визначено важливі аспекти поглядів В. Сухомлинського щодо особливостей процесу навчання дітей, які не встигають у навчанні. Питання шкільної неспішності у творчій спадщині педагога залишається недостатньо вивченим. Окреслення підходів В. Сухомлинського стосовно проблеми шкільної неспішності необхідно розпочати з розгляду причин цього явища. Педагога все життя цікавили гострі та важливі питання, які стосуються того, чому діти відстають та мають труднощі в навчанні, погано оволодівають читанням і письмом, глибоко переживають поразки. У цьому контексті педагог замислювався, чи визначається шкільна неспішність спадковістю або особливостями середовища, де перебувають діти. Психологи називали таких дітей розумово відсталими або дітьми із затримкою розвитку й пропонували навчати в спеціалізованих (особливих) школах. Проте В. Сухомлинський був переконаний, що таких дітей потрібно вчити і виховувати у звичайних навчальних закладах. Педагог наполягав, що: «повноцінне середовище, яке постійно інтелектуально збагачується, – одна з важливих умов їхнього порятунку» [5]. Відповідно до спостережень за обдарованими дітьми, педагог доходить висновку, що головною передумовою ефективного навчання учнів є пам'ять – найперша умова повноцінної функціональної діяльності мозку. Отже, покращивши пам'ять, можливо вплинути на розумові здібності дитини. Однак проблема не обмежується пам'яттю: «Життя на кожному кроці переконувало, що малоздібні учні – це не просто діти зі слабкою пам'яттю. У них пригнічене, застигле, “окостеніле” мислення» [5].

Як покращити пам'ять, навички та мислення дитини? Ознайомившись з полемікою, що розгорнулася на сторінках «Літературної газети» за участі американського психолога Д. Креча, який вважав, що є хімічні засоби, які можуть істотно впливати на пам'ять, а також радянського академіка П. Анохіна, який був прихильником природного розвитку пам'яті, В. Сухомлинський замислився над альтернативними методами стимулювання пам'яті. За результатами пошуків він дійшов висновку, що хімічне втручання є небезпечним і морально невиправданим. «Повноцінну функціональну діяльність мозку не забезпечує штучна активація пам'яті. Розвиток неможливий без

гармонійного впливу на все психофізичне, духовне життя людини» – писав В. Сухомлинський [5].

Упродовж 35 років діяльності та спостережень за 107-ма «мало здібними» дітьми надали В. Сухомлинському можливість визначити такі причини відставання: *перша* – це хвороби в ранній період життя; *друга* – несприятливі умови розвитку та життя дитини, зокрема неправильний виховний вплив, конфлікти, убоге емоційне життя сім'ї [5]. Роль педагога полягає в тому, щоб «не допустити неправильного навчання дітей, які відстають». Таким чином, важливо показати дитині, що її не виділяють з класу, не дають приводу думати, що її оцінка залежить лише від того, як вона запам'ятовує матеріал. З огляду на сказане, В. Сухомлинський наголошує, що: «неможливо допускати, щоб відстаюча дитина відступила від поставленої мети й не розв'язала задачу самостійно... 2–3 уроки вона думає, але настає той момент, коли задачу розв'язано». Коли дитина, в процесі подолання значних труднощів, самостійно виконує навчальну вправу, то вона починає вірити у власні сили і пишатися успіхами, а також отримує заряд натхнення для подальшої діяльності. Показово, що всі 107 дітей, з якими працював педагог, стали повноцінними освіченими людьми, закінчили навчальні заклади та здобули професії. Про силу виховання та тяжкої праці педагога В. Сухомлинський пише: «Мозок людський – величезне чудо природи. Однак становлення цього чуда відбувається передусім під впливом виховання» [5].

У праці «Сто порад учителю» педагог аналізує власний досвід виховання та наводить чимало прикладів діяльності з неспішними учнями, що є цінним матеріалом для дослідження цієї проблеми. У зазначеному дослідженні педагог наголошує: «Я тисячу разів переконувався: однією з причин труднощів, на які натрапляють діти в навчанні, є те, що знання залишаються часто для них нерухомим вантажем, нагромаджуються мовби “про запас”, “не йдуть в обіг”, не застосовуються...» [6]. Василь Олександрович вважав, що однією з передумов відставання та неспішності учнів є недостатнє перше вивчення матеріалу. Термін «перше вивчення» педагог тлумачив як «перший крок від незнання до знання, до розуміння суті фактів, явищ, якостей, ознак». Засвоєння знань, на його думку, є довготривалим процесом їх розвитку і поглиблення. Наприклад, від того, наскільки на першому занятті учень засвоїв та осмислив формулу або правило, буде залежати те, як він зможе застосовувати ці знання на практиці. Оскільки від продуктивного засвоєння чимало залежить, то в учня має бути постійна готовність, бажання здобувати знання. Так, В. Сухомлинський відзначив й таку важливу закономірність: «Чим менше у свідомості учня неясності, туманних, поверхових уявлень, чим менший на його плечах вантаж відставання, тим більше його думка готова до першого вивчення нового матеріалу, тим ефективнішою буде розумова діяльність на уроках». Тому на уроках важливо бачити, що «важкий» учень мислить самостійно, повільно міркує,

осмислене суть матеріалу. Отже, потрібно не допускати, щоб він списував з дошки та слухав гарні відповіді інших учнів. Потрібно обов'язково змусити його думати самостійно й спонукати до мисленнєвої діяльності, що сприяє опануванню знаннями. Іноді учням, які не встигають у навчанні, для осмислення потрібно давати інші ніж основній масі учнів факти та порівняно більше часу на виконання вправ. Такому учню важливо, щоб осмислення передбачало елемент застосування знань. Тому учитель має приділяти йому максимум уваги, «до кожного підійти, побачити його труднощі, кожному підібрати індивідуальне завдання». Зокрема В. Сухомлинський був переконаний, що «учень стане грамотним, коли він на уроках не робитиме жодної помилки», а «головна помилка вчителя полягає в тому, що він не ставить за мету домогтися, щоб помилок не було» [6].

Необхідним етапом для «слабовстигаючих учнів», на думку педагога, є процес осмислювання нового матеріалу. З огляду на це, вчитель у процесі навчання має зосередити увагу учнів на причиново-наслідкових зв'язках, що є засадами знань. «Багаторічний досвід переконав: джерело нетривалості знань у слабовстигаючих учнів полягає в тому, що вони не бачать, не розуміють зв'язку між фактами, явищами, істинами та закономірностями» – наголошує В. Сухомлинський [6]. Важливим етапом діяльності з такими учнями, на думку педагога, є виконання домашнього завдання. Однак у цьому контексті постає питання: як вчитель може перевірити роботу всього класу? Тут на допомогу приходить чорновий зошит, завдяки якому вчитель уважно спостерігає, як працює кожен учень. Знання учня можна перевірити без відповіді біля дошки та без повторення вголос скороченого її варіанта. Використовуючи чорновий зошит учитель має можливість стежити за діяльністю слабовстигаючих учнів, враховувати їхні індивідуальні сили та можливості.

Оцінювання знань – це важливий етап у формуванні особистості учня, його ставлення до розумової діяльності. Воно, на думку В. Сухомлинського, може відігравати як негативну, так і позитивну роль, адже «ніщо так не пригнічує дитину, як усвідомлення безперспективності: “все, я ні на що не здатний”» [6]. Нікчемність, пригніченість, відчуття неповноцінності призводять до того, що учень починає погано навчатися «його мозок ніби ціпеніє... підкоркові центри перестають спонукати розум до діяльності, мовби сковують його». Лише позитив і оптимізм можуть пробудити у дитини жагу до знань й отримання відмінних оцінок. Так, В. Сухомлинський вважав, що ніколи не потрібно поспішати ставити незадовільні оцінки. Якщо вчитель бачить, що знання дитини є досить поверховими (туманними), то краще взагалі не ставити жодної оцінки, а домогтися спочатку, щоб учень набув знання. Характерним є таке визнання педагога: «Я ніколи не ставив незадовільних оцінок учням початкових класів. Якщо в дитини виходило погано, я говорив їй: “Спробуй переробити, попрацюй, і в тебе вийде добре”». З метою більшого заглиб-

лення учня в процес засвоєння знань педагог також радить уникати на уроках запитань, відповіді на які можуть бути завчені учнем із книг або бути повторенням того, що викладав учитель. Учителю потрібно навчити учня «віддалятися від матеріалу – не помічати деталей і придивлятися до головного». Коли учень знає переважане й повторює все підряд, то передусім губить провідні ідеї матеріалу. У цьому контексті В. Сухомлинський ставить інше запитання: «Чому учні роблять багато помилок, чому пишуть неграмотно?», – на яке сам відповідає: «що знання стають непосильним тягарем, коли вміння слабкі й існує невідповідність між вміннями та знаннями» [6].

Так, В. Сухомлинський наголошував, що часто учні не вміють застосовувати знання в повсякденному житті. Учитель, вимагаючи правильну відповідь на запитання, дає учню односторонню оцінку: здібний той, хто відповідає вірно, хто має хорошу пам'ять й одразу видає необхідну інформацію. Тому вчителі, на думку педагога, мають «прагнути до того, щоб знання були і кінцевою метою, і засобом, й інструментом для опанування нових знань». Учитель повинен стежити за розумовою діяльністю учня, звертаючи увагу на те, чи використовує учень смислові зв'язки, чи усвідомлює матеріал. Коли досвідчений учитель виявляє, що хтось не зрозумів, то повертається до початку викладу та ставить запитання так, щоб учні вхопили втрачену думку [7]. Тому, на думку В. Сухомлинського, важливим для учня є формування вміння вчитися, що передбачає розвиток таких умінь: спостерігати явища навколишнього світу, читати, писати, думати та висловлювати думку. Зокрема Я. Кодлюк зауважила, що «В. Сухомлинський розробив технологію формування в молодших учнів вміння вчитися, оскільки він, за словами В. Кременя, зумів перейти від загально-теоретичних підходів через методичні доробки до практичного впровадження ідей» [4].

Уміння вчитися бере початок з вміння спостерігати. Діти осмислюють світ навколо завдяки спостереженням, черпають з них знання, застосовують як інструмент навчання. Так, В. Сухомлинський наголошував, що: «якщо повторення – мати навчання, то спостереження – мати осмислювання й запам'ятовування знань. Спостережливий учень ніколи не буває нестигаючим або неграмотним» [6]. Важливим аспектом у боротьбі з неуспішністю також є вміння читати. Правильно організоване читання позитивно впливає на процес постійного підтягування в навчанні учня, який відстає. Учні, які читають не лише підручник, отримують кращі результати, оскільки не відбувається звуження сфери їхньої розумової діяльності. У цьому контексті В. Сухомлинський наводить приклад заслуженого вчителя УРСР І. Ткаченка, який викладав математику в Богданівській середній школі Кіровоградської області. Він боровся з неуспішністю учнів за допомогою методу читання. На думку В. Сухомлинського, читання є ефективним методом розвитку інтелекту: «спеціально продумане, завчасно передбачене, організоване читання

науково-популярної літератури слабовстигаючими учнями – це одна з найбільших турбот педагога. По суті, це головне в тій справі, що на практиці шкільного життя називають індивідуальною діяльністю з невстигаючими». Для педагога «той, хто не може швидко й свідомо читати, не може успішно оволодівати знаннями», оскільки вміння читати передбачає оволодіння не суто технічними навичками, а й те, що дитина здатна сприймати текст, осмислювати його, відтворювати в пам'яті, уявляти образи або картинки, пов'язані з ним, тобто свідомо опановувати матеріал. Тому саме в початковій школі потрібно навчити дитину досконалому читанню [6].

Головним завданням, яке має вирішити читання, постає усунення розриву між знаннями та вміннями дітей, «лише так читаючи, учень оволодіває складним умінням читати та думати». Насправді, багато учнів не в змозі швидко та свідомо читати, охоплюючи цілі речення, відірвати погляд від книжки та продовжити речення за допомогою зорової пам'яті. Зокрема В. Сухомлинський вважав, що це одна з важливих проблем, яка потребує значної уваги з боку вчителя [8]. Таким чином, формування навичок швидкого читання стало для педагога основним методом боротьби зі шкільною неуспішністю.

Уміння писати, на думку педагога, також є важливим чинником успішності. Згідно зі спостереженнями В. Сухомлинського, невстигаючі учні 5–6 класів не вмів писати швидко та бігло, цей процес був довгий та напружений. Тобто писати, міркувати і паралельно слухати та осмислювати пояснення вчителя цим дітям вдавалося важко. З огляду на це, педагог був переконаний, що процес письма у таких учнів потрібно доводити до автоматизму, щоб учень не замислювався над тим, як пов'язувати букви у слова. Невміння володіти напівавтоматичним письмом – причина поганої орфографії багатьох учнів. Письмо безпосередньо пов'язано з читанням, а отже, хто погано читає – той неграмотно пише [6].

Не менш важливими є вміння думати та висловлювати власну думку. З метою формування цих умінь необхідно створити відповідні передумови. Так, В. Сухомлинський писав, що за логікою – чим більше учень знає, тим легше йому оволодівати новими знаннями, проте на практиці, навпаки, учню стає важче й важче вчитися. Така закономірність, на думку науковця, пов'язана з тим, що в школах часто відсутні розумове виховання і діяльність, спрямована на розвиток здібностей учня. Важливо навчити учня не просто повторювати чужі думки, а запам'ятовувати матеріал і відтворювати власні на його засадах [9]. У школі також має бути створено умови для повноцінного розумового розвитку й успішного навчання. Освітній процес має бути налагоджено так, щоб дитина у другій половині дня відпочивала, відвідувала гуртки, спостерігала за явищами природи. Інтенсивною розумовою працею вона має займатися одразу після пробудження, тобто виконувати домашнє завдання рано вранці, перед школою.

У навчальному процесі, на думку В. Сухомлинського, необхідно керувати увагою учнів через емоційно-чуттєву сферу, що пов'язана з мисленням. Це дасть змогу впливати на успіхи в навчанні [4]. Педагог акцентував на образності мислення дитини та запропонував оригінальну технологію формування в учня початкової школи вміння думати і висловлювати власну думку. Він створив уроки «живої думки», які проводив на природі. Науковець вважав, що емоційне переживання, бажання зрозуміти природні явища та спостерігати за ними сприяють пробудженню думки та мислення дитини. Так, В. Сухомлинський використовує природу як засіб розвитку в дітей відчуття простору та кольору. Педагог навчав дітей помічати незвичайне у звичайному, гамму та різноманіття кольорів тощо. У Павлиші було створено незвичну за інтер'єром і дидактичними матеріалами дитячу кімнату казок, де діти опановували вміння щодо самостійного складання казок. Це був перший експеримент у СРСР. До сьогодні в музеї В. Сухомлинського зберігаються 70 томів дитячих казок.

У процесі подолання неуспішності важливим, на думку вченого, є також трудове виховання. «У практиці нашої виховної діяльності не було жодного слабовстигаючого учня, який не працював би в шкільній майстерні над моделями хитромудрих машин, механізмів, приладів, установок... Осмислювання взаємодії у трудовому процесі – чудовий, незамінний засіб розвитку важливої сфери мислення, пов'язаної з причиново-наслідковими, функціональними, часовими зв'язками» [6]. Він стверджував, що головним стимулом бажання вчитися є прагнення принести радість батькам. Дитина має переживати власні успіхи і не повинна відчувати неповноцінність. Батькам необхідно брати участь в навчанні дитини та переживати разом з нею прикрощі та радощі, невдачі та успіхи. Разом із тим, педагог застерігає, що: «оцінка успішності не виражає оцінки моральності. Порушення цього заподіює глибокі травми дитині, що іноді калічать її душу» [6].

Особливу увагу В. Сухомлинський приділяв стимулюванню в учнів інтересу до навчання. Він вважав, що єдиним засобом подолання неуспішності є можливість запалити вогник жаги до розумової діяльності. Для цього в учня потрібно викликати відповідну емоційну налаштованість та почуття задоволення від навчальної діяльності. Тут значну роль відводять діяльності вчителя. Байдуже ставлення до учнів є найбільшою хибкою в навчальному процесі. Якщо вчитель однаково байдуже ставить 5, 3 або 2, то учень вважає оцінки примхою випадку, а не результатом власної діяльності. У процесі спостережень педагог дійшов висновку, що зазвичай учитель слабким учням ставить легкі питання, а сильнішим – важкі. З огляду на це, В. Сухомлинський стверджує, що «ця система призвела до того, що учні, почувши запитання вчителя, поставлене всьому колективу, приблизно орієнтовані, хто буде відповідати на нього», а тому «в деяких учнів склалося переконання в своїй "слабкості"» [10]. Педагог вважав, що більшість конфліктів між

вчителями на «безнадійними» учнями виникає там, де вчитель переносить на дитину ненависть до зла. Такий учитель забуває, що педагогічна праця заснована на любові до дитини: «Мудра любов до дітей – вершина нашої педагогічної культури, думки й почуттів» [11, с. 299].

Зокрема В. Сухомлинський висуває для учителів завдання домогтися кращої успішності через виховання відповідальності перед колективом, почуття єдності та прагнення до взаємодопомоги. Він вважав, що така відповідальність призводить до покращення результатів учнів. Спостерігаючи за раніше постійно невстигаючими учнями, які були залучені до навчання в колективі, педагог бачив, що з часом їх скутість поступалася місцем поживленню, а це свідчить про появу бажання працювати.

Не менш важливим для правильного подолання низької успішності, на думку педагога, є індивідуальний підхід до кожного учня. Згідно з влучним зауваженням Л. Березівської, «поняття “індивідуальний підхід” тісно пов’язано з поняттям “індивідуалізація навчання”, яке педагог розробляв у теоретичному і практичному вимірах» [2]. З огляду на це, В. Сухомлинський наголошував: «немає двох дітей, однакових за мисленням, сприйманням навколишнього світу, індивідуальними особливостями розуму, волі, характеру. Кожна дитина – це особливий, неповторний світ» [12]. Він уважав, що для подолання неуспішності учнів батьків також потрібно навчати, адже батьки є першими вихователями, а сім’я – першою школою життя. Просвітницько-педагогічну діяльність серед батьків В. Сухомлинський розпочав ще у 1950-х роках, коли почала діяти школа для батьків, де читались лекції вчителями. Педагог акцентував, що батьки мають вчитися у батьківській школі стільки ж часу, скільки їхні діти – у звичайній. Система батьківського навчання має стати помічником для вчителів, що сприятиме формуванню успішності в навчанні дітей [13].

У своїх роздумах В. Сухомлинський доходить висновку, що під час подолання неуспішності є багато взаємопов’язаних чинників, залежностей і зумовленостей, а ефективність цього процесу залежить від того, як цього реалізують на практиці. Таким чином, В. Сухомлинський посідає одне з ключових місць в історії світової та вітчизняної педагогічної думки. У своїх працях він окреслив шляхи до якісно нової системи освіти. Педагогічні проблеми, які хвилювали В. Сухомлинського, і на сучасному етапі перебувають у центрі уваги освітянської громадськості, що у працях Павлиського мислителя віднаходить оригінальні підходи до їх розв’язання. Однією з таких проблем є проблема подолання неуспішності учнів.

Шкільна неуспішність постала перед науковцями, педагогами і психологами як нагальна психолого-педагогічна проблема в середині ХХ століття. Її розгляд був зумовлений розвитком тогочасної педагогічної науки, представники якої почали приділяти більшу увагу особистісному розвитку та стану учнів у процесі навчання. Проблема шкільної неуспішності –

це комплексна проблема, пов’язана з головними категоріями дидактики – змістом і процесом навчання. Для її успішного розв’язання необхідно виявити чинники, що призводять до неуспішності в навчанні, а також виокремити соціально-педагогічні фактори, які впливають на цей процес.

У зв’язку з реформуванням сучасної системи освіти перед суспільством постало завдання щодо зміщення акцентів у діяльності вчителів зі зверненням більшої уваги на індивідуальність учня. Особливу увагу потрібно приділяти методам, засобам й освітнім програмам, спрямованим на розкриття можливостей кожної дитини, оскільки вони допомагають учням самостверджуватися, почуватися шукачем і відкривачем нових знань. Важливу роль у навчанні дитини на сучасному етапі відведено батькам, які несуть відповідальність за: завантаженість дитини факультативними заняттями, ставлення дитини до навчання, зацікавленість нею процесом, бажання дитиною виконувати домашні завдання та йти до школи. Важливо зауважити, що В. Сухомлинський вважав головною умовою подолання неуспішності учня виховання в нього вміння вчитися. Педагог стверджував, що виховання вміння вчитися – це ключове завдання початкової школи, необхідна умова повноцінного навчання молодших учнів. До структури вміння вчитися, на його думку, належить п’ять умінь: 1) спостерігати явища навколишнього світу; 2) читати; 3) писати; 4) думати; 5) висловлювати думку. Видатний педагог одним із першим сформулював нові підходи до «батьківської педагогіки», а також апробував нові технології виховання учнів молодшої школи.

Отже, вивчення і переосмислення досвіду попередніх поколінь, спадщини видатних мислителів, зокрема В. Сухомлинського, є запорукою педагогічного пошуку, органічного розвитку освітньої галузі нашої країни та вироблення ефективних методик подолання неуспішності учнів.

Використані літературні джерела

1. *Матюша І. К.* Вклад В. О. Сухомлинського в становлення гуманістичної педагогіки / І. К. Матюша // Педагогічні обрії. – 1999. – № 5. – С. 5–10.
2. *Березівська Л. Д.* В. О. Сухомлинський про особливе ставлення до учнів із зниженою здатністю до навчання / Л. Д. Березівська // Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. – 2014. – Вип. 1.46. – С. 16–20.
3. *Пироженко Л. В.* Василь Сухомлинський про особливості навчання дітей, які не встигають / Л. В. Пироженко // Психолого-педагогічні проблеми сільської школи. – 2014. – Вип. 50. – С. 199–203.
4. *Кодлюк Я. П.* Технологія формування в молодших школярів уміння вчитися в педагогічній спадщині В. О. Сухомлинського / Я. П. Кодлюк // Педагогічний дискурс. – 2011. – Вип. 10. – С. 241–244.
5. *Сухомлинський В. О.* Найвідсталіший у класі... / В. О. Сухомлинський // Вибр. твори: в 5 т. – Київ: Рад. школа, 1976–1980. – Т. 5. – С. 584–590.

6. Сухомлинський В. О. Сто порад учителеві / В. О. Сухомлинський // Вибр. твори: в 5 т. – Київ : Рад. школа, 1976–1980. – Т. 2. – С. 418–654.

7. Сухомлинський В. О. Урок і знання / В. О. Сухомлинський // Вибр. твори: в 5 т. – Київ : Рад. школа, 1976–1980. – Т. 5. – С. 366–371.

8. Сухомлинський В. О. І ліс і кожне дерево / В. О. Сухомлинський // Вибр. твори: в 5 т. – Київ : Рад. школа, 1976–1980. – Т. 5. – С. 330–334.

9. Сухомлинський В. О. На трьох китах / В. О. Сухомлинський // Вибр. твори: в 5 т. – Київ : Рад. школа, 1976–1980. – Т. 5. – С. 339–343.

10. Сухомлинський В. О. Інтерес до учіння – важливий стимул навчальної діяльності учнів / В. О. Сухомлинський // Вибр. твори: в 5 т. – Київ : Рад. школа, 1976–1980. – Т. 5. – С. 7–16.

11. Сухомлинський В. О. Як любити дітей / В. О. Сухомлинський // Вибр. твори: в 5 т. – Київ : Рад. школа, 1976–1980. – Т. 5. – С. 292–308.

12. Сухомлинський В. О. На нашій совісті – людина / В. О. Сухомлинський // Вибр. твори: в 5 т. – Київ : Рад. школа, 1976–1980. – Т. 5. – С. 203–217.

13. Сухомлинський В. О. Батьківська педагогіка / В. О. Сухомлинський // Вибр. твори в 5 т. – Київ : Рад. школа, 1976–1980. – Т. 5. – С. 410–414.

References

1. Matiusha, I. K. (1999). Vklad V.O. Sukhomlynskoho v stanovlennia humanistychnoi pedahohiky [Contribution of V.O. Sukhomlinsky in the establishment of humanistic pedagogy]. *Pedahohichni obrii - Pedagogical horizons*, 5, 5-10 [in Ukrainian].

2. Berezivska, L. D. (2014). V. O. Sukhomlynskyi pro osoblyve stavlennia do uchniv iz znyzhenoiu zdatnistiu do navchannia [Sukhomlinsky about the special attitude towards students with reduced ability to study]. *Naukovyi visnyk Mykolaivskoho natsionalnoho universytetu imeni V.O. Sukhomlynskoho - Scientific Bulletin of Nikolayev National University named after V.O. Sukhomlynsky*, 1 (46), 16-20 [in Ukrainian].

3. Pyrozhenko, L. V. (2014). Vasyl Sukhomlynskyi pro osoblyvosti navchannia ditei, yaki ne vstyhaiut [Vasily Sukhomlinsky about the peculiarities of teaching children who do not have time]. *Psykhologo-pedahohichni problemy silskoi shkoly - Psychological-pedagogical problems of rural school*, 50, 199-203 [in Ukrainian].

4. Kodliuk, Ya. P. (2011). Tekhnolohiia formuvannia v molodshykh shkoliariv uminnia vchytysia v pedahohichnii spadshchyni V.O. Sukhomlynskoho [Technology of formation in the younger pupils' ability to learn in the pedagogical heritage of V.O. Sukhomlynsky]. *Pedahohichni dyskurs - Pedagogical discourse*, 10, 241-244 [in Ukrainian].

5. Sukhomlynskyi, V. O. (1976-1980). Naividstalishyi u klasi... [The oldest in the class...]. *Vybr. tvory v 5 t. - Selected works in 5 toms*. Kyiv: Rad. school [in Ukrainian].

6. Sukhomlynskyi, V. O. (1976-1980). Sto porad uchytylevi [Hundred advice to teachers]. *Vybr. tvory v 5 t. - Selected works in 5 toms*. Kyiv: Rad. school [in Ukrainian].

7. Sukhomlynskyi, V. O. (1976-1980). Urok i znania [Lesson and Knowledge]. *Vybr. tvory v 5 t. - Selected works in 5 toms*. Kyiv: Rad. school [in Ukrainian].

8. Sukhomlynskyi, V. O. (1976-1980). I lis i kozhne derevo [And Forest and Each Tree]. *Vybr. tvory v 5 t. - Selected works in 5 toms*. Kyiv: Rad. School [in Ukrainian].

9. Sukhomlynskyi, V.O. (1976-1980). Na trokh kytakh [On three whales]. *Vybr. tvory v 5 t. - Selected works in 5 toms*. Kyiv: Rad. school [in Ukrainian].

10. Sukhomlynskyi, V. O. (1976-1980). Interes do uchinna – vazhlyvyi stymul navchalnoi diialnosti uchniv [Interest in the study - an important stimulus for the students' educational activity]. *Vybr. tvory v 5 t. - Selected works in 5 toms*. Kyiv: Rad. school [in Ukrainian].

11. Sukhomlynskyi, V. O. (1976-1980). Yak liubyty ditei [How to love children] *Vybr. tvory v 5 t. - Selected works in 5 toms*. Kyiv: Rad. school [in Ukrainian].

12. Sukhomlynskyi, V. O. (1976-1980). Na nashii sovisti – liudyna [In our conscience – man]. *Vybr. tvory v 5 t. - Selected works in 5 toms*. Kyiv: Rad. school, [in Ukrainian].

13. Sukhomlynskyi, V.O. (1976-1980). Batkivska pedahohika [Parent Pedagogy]. *Vybr. tvory v 5 t. - Vyborg. work in 5 toms*. Kyiv: Rad. School [in Ukrainian].

Dolzhenko Svitlana, Researcher at the Laboratory of General Pedagogy and History of Pedagogy, Institute of Pedagogy of National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, Teacher of Chemistry, Kyiv, Ukraine

VASYL SUKHOMLYNSKYI ON THE WAYS TO OVERCOME UNDERACHIEVEMENT

This article analyzes the works by a prominent Ukrainian educator V. Sukhomlynskyi on the problem of underachievement at school. In his works, V. Sukhomlynskyi identified pedagogical, social and psychological causes of poor performance among primary school-aged children and described special aspects of cognitive, motivational, and emotional development of the students with learning difficulties. The article presents approaches to overcome the underachievement at schools proposed in V. Sukhomlynskyi's research works. These features of V. Sukhomlynskyi's works predetermined the fact that following independence of Ukraine, the educator's heritage continues to play the role of the foundation for the active pedagogic research. The thoughts and discoveries of the educator remain relevant for the pedagogical discourse. In particular, the components of the learning ability, which teachers consider as the key to overcoming the mentioned above phenomenon. It is important to note that according to V. Sukhomlynskyi, the main condition to overcome poor performance is the student's learning ability. V. Sukhomlynskyi stated that development of learning ability should be a key task of elementary school, essential for the full-time education for younger students. According to the educator, the structure of learning ability includes five components: 1) ability to observe the phenomena of the world; 2) ability to read; 3) ability to write; 4) ability to think; 5) ability to express an opinion.

Key words: V. Sukhomlynskyi, elementary school, learning difficulties, underachievement, learning ability, individual approach, corrective and developmental activities, polycausal nature of underachievement at school.

Долженко Светлана Георгиевна, соискатель лаборатории общей педагогики и истории педагогики Института педагогики НАПН Украины, учитель химии, г. Киев

ВАСИЛИЙ СУХОМЛИНСКИЙ О ПУТЯХ ПРЕОДОЛЕНИЯ НЕУСПЕВАЕМОСТИ

Проанализированы труды выдающегося украинского педагога В. Сухомлинского по проблеме школьной неуспеваемости. В этих работах выделены педагогические, социальные и психологические причины неуспеваемости детей младшего школь-

го возраста. Описаны особенности развития познавательной, мотивационной, эмоциональной сферы у учащихся, испытывающих трудности в обучении. Освещены подходы к преодолению школьной неуспеваемости в исследованиях В. Сухомлинского. Освещены составляющие процесса умения учиться, которое педагог считал ключевым в преодолении этого явления.

Ключевые слова: В. Сухомлинский, начальная школа, трудности в обучении, неуспеваемость, умение учиться, индивидуальный подход, коррекционно-развивающая работа, поликаузальная обусловленность школьной неуспеваемости.

